

խարհս կ'ընէ և կը մտածէ » : Ուստի կարելի չէ բռնել թէ « քննադատ եղած է՝ անձին պաշտպանութեան համար » : Կոս կը նկատէ քննադատութիւնը՝ իբրև վսեմ առաքելութիւն մը՝ այնչափ որ եւլի օգտակար այս վայրկեանին՝ որչափ որ « քննադատութիւնը մտցուած և գուցէ վերջին փոփոխութեան է անդրիական մատենագրութեան մէջ » : Իւր ըրածը գործնականի մէջ կը համապատասխանէ՝ արդեօք այս բարձր գաղափարականին : Հակասակ այն մեծ յատկութիւններուն՝ զորս ցոյց տուած է, չափազանցութիւն պիտի ըլլայ Առնոլդը մեծ քննադատ համարել :

Մասնաւորապէս ինքնատուութեան ձկանունն համար կը պահարկուի, այնպիսի սկզբունքներ դնելով՝ որոնք ճիշդ չեն բուրովին, և անոր համար ալ է որ միշտ ճշտութեամբ չէ հպատակած իւր քննադատական օրինաց : Կը պարսաւտի դարձեալ, որ նոր դուրսններու անուն կու տայ, ինչպէս է « մեծ ոճ » ի դուրսները, առանց զանոնք բացատրելու կամ անոնց սահմանը սալուբայց ամէն ոք կը իրոտուովանի իւր անկողմնակալութիւնը, մտածութեանց առատութիւնը և պատաստաններուն մեծու մտածար ճիշտ ըլլալը :

Պ. Առնոլդ՝ իբրև պարոնցներու վերատեսուչ շատ զբաղած է Եւրոպայի կրթական հարցերով . ինք Անգղիոյ մէջ բնդունուած դուրսները կը քննադատէ՝ Գաղղիականն ու Գերմանականը գերազանցելով :

Կրօնական ինդիքներն Պ. Առնոլդի ամենազլխաւոր գաղափարներն եղան : Կրօնից վերայ ըրած ուսումնասիրութիւնը՝ հեազհետէ փոխել աւաւ իրեն նախկին կարծիքները . և քանի որ փորձառութեան և հանգամանքներէ յառաջ եկած իւր բարեփոխումը դեռ բուրովին չէր վերջացած, պիտարին և յանդուգն բան մը պիտի ըլլայ բռնել թէ ինչ եղաւ իւր կրօնական հաւատամբը : Առաւելոյ մասին քրիստոնէական ըմբռնումն ունի, սակայն ոչ մէկ եկեղեցւոյ չի պատկանիր, ինչպէս Միլտոն նոյն բանն իրմէն առաջ ըրած էր : Ու մանք կ'ըրեն թէ համայնաստուածեան է . իւր թշնամիները զինք ազատամիտ կ'անուանեն :

Եթէ ուղղափառ չէ, սակայն խորապէս կրօնաւոր է, և իրեն մէջ կրօնքի զգացումը՝ արհեստի զգացման հաւասար է . երկուքին մէջ ալ ճշմարտութիւն փնտռել ուղած է : Ամենամեծ ջանք ունեցած է զանոնք զարպացընելու և կրօնական ինդիքներու ուսումնասիրութիւնը մտցնելու հոն՝ ուր կրօնքն անմասնութ էր :

Ինչ ինդիքներ ալ շօշափէ Պ. Առնոլդ, միշտ անոնց հետ խղճմանոնքով մը կը վարուի : Իւր պիտոգութիւնները նոր են և բազմաթիւ, և ինչ ալ կողուին իւր կարծիքները՝ միշտ ինքնաստիպ են և հետաքրքրական : Իւր պատասաններուն մէջ կը ջանայ միշտ անկողմնակալ ըլլալ . գրական և կրօնական ըմբռնումներն միշտ բարձր են . և արուեստական զգացումը՝ որ իւր հիմքն է՝ ոճին մէջ ալ կը փայլի : Եթէ չենք կրնար զինքը միշտ իբրև պատգամ ալ ընդունել, եթէ նա, ինչպէս ինքն իսկ կ'ընէ, Բարբարոսի և Փղշտացւոյ մտացոյրներն ունի, սակայն ապահովապէս կրնանք իրմով զբաղած ժամանակներս՝ անործելի և հրահանդիշ վայրկեաններ ունենալ :

Հ. Ա. ՅԱՎԱԵՓԵԱՆ

Լ Ե Ռ Ք Ա Ր Տ Ի

ՏԱՆԴԷԻ ԱՐՁԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

ՈՐ ԿԸ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԷՐ Ի ՖԻԲԼԵՏԷ

ԽԱՅԱՅԻՆՈՒՆԸ թէպէտեւ տաւաղէ Մեր ժողովուրդն իր թեւերուն տակ եերմակ, Պիտի շուռուին հին թրմութեան կապերէն իտալական մտքերն՝ եթէ չըզտանայ Աղետաւոր երկիրս նախնի դարերու Հայրենասուէր օրինակաց . ըլլայ մօտ Սըրտիզ հիները պատուել, ո՞վ իտալիա . Ձի այսօր են թու գաւառները թափուր Նրմաններէն անոնց, ու մէկը չըկայ Որ ըլլայ թու յարգանքներուդ արժանի . Ետեւ դարձիր, հայրենիք իմ, ու նայէ Անմահներու գոնդին վերայ բազմահոյլ, Ու լաց, ու դուն քեզի՞ վըրազ գայրացիր . Ձի ալ յիմար է ցուն առանց ցասոյթի . Գարձիր ետեւ ու ամընցիր ու ցընցուէ,

Ու քեզ թող հեղ մը խըթէ
 Կնք պապերուն ու թոռներուն մրտածունն։
 Դէ՛գրով, բնութեամբ ու լեզուով
 Տարբեր՝ սոսկան հողին վրայ կ'որոնէր
 Հիւրն անձկագին՝ թէ արդեօք
 Ուր կը հանգչէր ան որ երգողն իր վրտեմ՝
 Ա՛լ մշտեան* երգէն անգորգ չըձըգեց։
 Ի՛նչ, ո՛վ ամօթ, կը լռուէր
 Որ ոչ միայն ցուրտ անհունն
 Ու սոկըրները մերկ՝ նըժղեհ տակաւին՝
 Թաղուած օրէն ի վեր՝ ուրիշ հողի տակ
 կը հանգչէին, այլ նաեւ
 Որմերուզ մէջ չէիր արձան մը կանգնեցր,
 Ո՛վ Թիրէնցէ, անոր՝ իրուն համբաւին
 Համար բոլոր աշխարհ ըզքեզ կը պատուէ։
 Ո՞ր գրթածներ, ձեզմով պիտի շընջուի
 Մեր երկրէն այս տըխուր ու ցած քարտականքն։
 Յանձն առիր գործ մը գեղեցիկ, ո՛վ դու քաջ
 Եւ ազնիւ խումբ, և որուն
 Համար քեզ սէր կը ցուցնէ
 Իտալիոյ սէրէն վառուած ամէն կուրծք։
 Ա՛րն իտալիոյ, ո՛վ սիրելիք, մըտարկէ՛
 Թող ձեզ սէրն այս եղկեւոյն։
 Որուն համար ալ մեռած
 Է գուժն ամէն կուրծքի մէջ,
 Ձի պարզէն վերջ՝ դառն օրեր
 Տըւա երկինքը անոր։
 Որորմութիւնն, ո՛վ որդեակներ, խանդը ձեր
 Աւեցընէ ու գործներով պըսպէ։
 Աւեցընէ ցաւ ու գայլորթ
 Այն կըսկիծին համար սուր՝
 Որով այտերն ու քուն անի կ'ոռոգէ։
 Բայց ի՛նչ խօսք, ո՞ր երգ պիտի ձեզ պատմենն,
 Ձեզ՝ զորս ոչ լոկ հոգն ու խրնամքն ու մտածունն,
 Այլ հանձարին և ձեռքին
 Ըզգացումներն ու կորով,
 Ձեր ի հանգէս բերք քաղցրիկ գործին մէջ,
 Ըզձեզ պիտի պանծացընեն յաւիտեան։
 Ի՛նչ շնչաներով երգեմ որ ձեր սըրտին մէջ,
 Ձեր հոգոյն մէջ վառվորուն,
 Կարողանան փայլատակել կայծ մը նոր։
 Պիտի ձեզի ներշնչէ նրթն ինք վրտեմ։
 Այ պիտի սուր սլաքներ շնչտէ ձեր կուրծքին։
 Ծուփն ու մըրկումը ո՛վ պիտի զըրուցէ
 Սուր մուրցեթին ձեր, ձեր անհուն գորովին.
 Ո՛վ հրաքանչ դէ՛մքը պիտի նըկարէ։
 Ո՛վ փայլակունն աչքերուն,
 Որ մահացու ձայն կըրնայ
 Երկնային իր մը խօսքերով նըկարեւ։
 Հեռու, հոգի սինլըթոր։
 Ո՞ր թէ որքան արտասուք
 Իտալիա ազնիւ քարին կը պահէ.
 Ի՛նչպէս ինչայ պիտի, ձեր փառք ի՛նչպէս
 Կամ երբ պիտի ժամանակէն կըրձուի։
 Դուք որ մեր ցաւը կը մեղմէք, կեցցեք միտ,
 Ո՛վ դուք սիրուն աստուածային արուեստներ,
 Վատարբասիկ մեր ազգին դուք բսփփանք,
 Որ իտալեան աւերակաց մէջ անդուլ

* Համբաւ։

Դուք նըպատակ ունիք վե՛ն՝
 Փտաբաբնել իտալական պարծանքներն։
 Իս ալ ահա խանդակաթ՝
 Պատանու մեր ցաւագին մայրը թըրուաւ,
 կը բերեմ ինչ որ կըրնամ,
 Ու երգըս ձեր շըքնազ գործին կը խառնեմ,
 Նըստելով հոն ուր կու տայ
 Նըկաթը՝ ձեր կենդանութիւն կուծերուն։
 Ո՛վ սոսկանեան չափին գու հայր հոյանուն,
 Եթ՝ երկաւոր իրերուն,
 Եւ անոր վրայ՝ զոր այնքան վե՛ն դասեցիր՝
 կը հասնի լուր մը մինչեւ ձեր արիւնքներն,
 Եւ սպաւնով գիտեմ որ դուն քեզ համար
 Երճուանք բընաւ չես ըզգար։
 Ձի համբաւին հանդէպ զոր դուն ձըզեցիր,
 Պղինձներն ու կոճ աւելի
 Չաղիքաղփուէն եւ խաղաղութան մոռն ու աւազ։
 Ու թէ երբեք ելար դուն մեր մըտքերէն,
 Կամ թէ ելլես պիտի, խարուանքը մեր թող
 Ա՛հի, անի թէ կըրնայ,
 Եւ մըշտամունչն՝ վայերով
 Լայ ցեղրդ քու բոլոր երկրէս անտեսուած։
 Բայց ոչ քեզ համար, քու այս վատարբասը
 Հայրենիքի համար հըրճուէ՛ ու ցընծա,
 Եթէ երբեք նախնեաց, ծնողացն օրինակ՝
 Գընաթաղանա ու ապիկոր որդւոց մէջ՝
 Շընչէ այնքան կորով, այնքան հուր՝ որ պահ
 Մը վերցընէն դէմքերնին։
 Ո՞ր, ի՛նչ երկայն տանա՛ք։ քնելով վըշտագանած
 Տեսար սսի, որ քեզ այնքան հէքօրէն
 Կ'ողջունէր երբ դուն կրկին
 Աքթայութիւնը դէպի վեր թեւեցիր։
 Արդե՛ն թարկուած է այսպիսի՝ վիճակի,
 Որ տեսածիդ ոչ յայտարար
 Էր այն ատեն՝ տիկին, զըշտոյ բարեբաստ.
 Կը խըւէ զինքը եղկութիւն այնպիսի՝
 Ձեր տեսելով գուցէ դուն քեզ չես հաւտար։
 կը լըռեմ միւս թըշնամիներն ու ցաւեր,
 Բայց ոչ է՛ն նորն ու ամենէն ժանտաժուան,
 Որուն շնորհիւ տեմերուն քովը տեսաւ
 Վերջին իրկունն հայրենիքը։
 Երնե՛կ քեզի, որ սոսկումի մէջ ա՛յնքան
 Դատարարուած չեղար բախտէն ապրելու.
 Որ չըտեսար խուժաղուժ
 Գուժագին գիրկն իտալուհին սեղմըւած.
 Ոչ կողոպուտն ու կապուտ.
 Քաղաքներու և դաշտերու ոչ գերիտունն,
 Ոչ ռիսիքի՛մ տէգն ու կըտողուցքն օտարին.
 Ոչ մատնուած ողորմելի գերութեան
 Ատուածային ձեռակերտներն իտալեան
 Հանձարներու Ապահաններէն անդին, ո՛չ
 Խօշընդոտուած խուռնախիտ
 Այսլերու ուղն ողորմոււ.
 Ոչ ակնարկները խեթ, գոռոգ ոչ թագերն.
 Չըլըցեցիր թըշնամանքներն ու ժըպիւհ
 Ազատութեան ձայնն որ ըզմեզ կը ծաղկէր
 Շըղթաներու, ձարկանքներու ժողովն մէջ,
 Ո՛վ չի ցաւիր. ու մնեք ինչէր շըկրեցիք.
 Ի՛նչ բան լիբերն այն անարատ թողուցին։
 Ի՛նչ տանք, ո՞ր սեղան, ո՞ր
 Չըզործեցին ոճիրներ։

ինչո՞ւ հասանք այդան դրժնէ օրերու։
 Ինչո՞ւ ծընել արևիք միգի, կամ ինչո՞ւ
 Նախ մեզի մահ չըտրելիր,
 Հնախառնագիր դրժխենս՝ որով՝ տեսնելով
 Մեր հայրենիքը ազատին և ըստրուկ
 Օտարներու, ժանտար, եւ խածխըժող խարտոցով
 կըրժուիին ի՞ր լաւութեանց,
 Գիժնուակ ցան՝ որ կը բզբքտէր զանիկա,
 Մեզ չըտրելիր մասամբ մեղմնել ամաքել
 Իրեն սփոփանք և զօրավիզն ըլլալով։
 Ա՛հ, ո՞չ արիւնը մեր, ոչ կեանքն ունեցար
 Ո՛վ սիրելի, ու ես քու
 Անազորոյն բախտիդ համար չեմ մտած։
 Նա սըրտիս մէջ գուժ և գայրուց կը պողթկան։
 Մարտեցան, ինկան շատեր մենէ,
 Սակայն ո՞չ թէ օրհնասական Իտալիոյ,
 Այլ իրենց դուժ բըռնաւորաց համար վէս։

Հայր, եթէ չես բարկանար,
 Ինչ որ երկրի վըրայ էիր՝ ալ չես ան.
 Կը մեռնէին ուստական
 Լերկ մարգերուն վրայ, ո՞հ, ուրիշ մահերու
 Արժանի քաջքն իտալեան.
 Իւ անոնց դէմ կը մըղէին մարտ անող
 Օղն ու երկինքն ու գազաններն ու մարդիկ.
 Գունդ գունդ տապաստ կ'իշխային
 Կիտաներկիկ, վըրտաչաբար՝ Լարիւնուտ,
 Եւ էր հիւանդ մարմնոց սառոյցն անկողին։
 Անհրաբարին վիշտերու մէջ այն ատեն
 Այս անձկալի մայրն յիշելով կ'ըսէին.
 Ո՞հ, ոչ ամպերն, ոչ հովերն,
 Այլ մեզ երկաթն անշընչացուց, և քու, ո՞վ
 Մեր հայրենիք, բարույդ համար։ Անա մենք
 Քենէ հետու, չըքնադագեղ հաստկն երբ
 Մեզ կը ժրպտի, բոլոր երկրէ անձանօթ՝
 Դահիճներուդ համար անա կը մեռնիրք։
 Հիւսիսային անապատն
 Իւ անտառները չըռու
 Եղան անոնց ողբուկոժին իրազեկ։
 Իւ մեռան այսպէս անոք։

Իւ բացօթեայ ցուրտ դիակներն անտէրունչ՝
 Ձիւնեղէն այն սարտափելի ծովուն վրայ
 Յօշատեցին գազաններն
 Իւ պիտ' անունն ազնիւներուն, քաջերուն
 Միշտ հաւասար զոյգ ըլլայ
 Պըղերգներուն և վատերուն անուպն հետ։
 Ո՛վ սիրելի հոգինք,
 Թըղառտութիւնը ձեր անհուն է թէնու,
 Հանդարտեցէք. և այս թող
 Ձեզ ըսփոփէ, որ պիտի
 Այ մի սփոփանք չունենաք
 Այ կամ գալիք դարուց մէջ։
 Հանդեցեցէք ծոցը ձեր անշափ տազնապին,
 Ո՛վ դուք անոր հարազատ սերտ որդիներ,
 Իրուն յոտին չուտաութեան
 Մի միայն ձերն է որ կըրնայ նրմանիլ։
 Ձեր հայրենիքը անէ չի գանգատիր
 Արդէն, իր ցան անոր դէմ է որ ըզձեզ
 Մըղեց իր դէմ կըտուելու.
 Այնպէս որ միշտ պիտի՝ արտասուէ դառնապէս
 Եւ իր արտօքը ձերինի հետ խանէ։

Իրեններէն, օ՛չ թէ, մէկուն սըրտին մէջ
 Երնէր անոր համար գուժ,
 Անոր համար՝ որ յաղթեց
 Ուրիշ ամէն փառքերու,
 Իւ զհէրք՝ խոն՝, ապիկար՝
 Բաշըր հանր խաւարչուտ, խոր անգունդէն։
 Ո՛վ փառաւոր հոգի, ըսէ դուն ինծի.
 Իտալիայիդ մեռած է սէրը արդեօք.
 Ըսէ, մարած է բոցն որ զքեզ չըրգեցեց.
 Ըսէ, պիտ' ալ չըկանաշնայ մըրտանին
 Որ մեր երկայն ատեն աղէտքն ըսփոփեց.
 Բոլոր փոշի պիտ' ըլլան մեր պըսակներն։
 Իւ պիտի մէկը չելլէ՞
 Որ տէւ մասամբ քեզի նըմանի։
 Կորսըրեցանք յախարտան.
 Իւ մեր կորանքը չունի՞ ոչ մի սահման։
 Յորչափ ապրին պիտի մըրնչեմ ամէն կողմ.
 Ո՛վ խորթացած սերունդ, դարձիր պապերուդ.
 Աւերակները տես այս, տես քերթուածներն
 Իւ նըկարներն ու տաճարներն ու կուեքր.
 Մտածէ ի՛նչ երկրի վըրայ կը կոխես.
 Իւ եթէ չի կըրնար ըզքեզ արթնցնել
 Լոյսն այդքանի՞ օրինակաց, աղէ ինչ
 Կեցեր կ, օ՛ն, էլիր գընա կորսուէ։
 Այ՛ս՝ վեհապանձ հոգեղո՞՞ դայեակն ու դըպրոց
 Ձէ՛ արժանի այդքան նեխած բարբերու.
 Թ՛ է՛ վատերու օժեանն,
 Լաւագոյն է մընայ թափուր և այրի։

Թրգմ. Հ. Ա. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

Ս Ր Ո Վ Ո Ւ Շ Ր Ո Վ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Վ Ե Պ

Հ Ե Ն Ի Ի Կ Ո Ս Ս Ե Ն Ք Ի Ե Վ Ի Զ Ի

(Նախըմթ. տես էջ 86)

Ք.

Առաւօրը Ձիւրին հասնելով Աըշիպուցքի
 Իշխան Երեմիայի տունը իջաւ, որպէս զի
 մարդիկ և կենդանիները խորմէն ցամաքով
 բրած երկայն ճամբորդութենէն հանգչին։ Քիչ
 մը կազդուրուելէն վերջ, զմաց գանալու Սաւ-
 վելիբրդուցին՝ դրօշակալիւր և նախկին ոստի-
 կան Հասարակապետութեան, սրն որ թէ-
 պէա իշխանին ծառայութեան մէջ չէր, սա-
 կայն կը վայելիր անոր սէրը և աներու-
 թիւնը։ Աըշիպուցքի կը փութար գիտնալ թէ
 Լուպիւնէն հրամաններ կան. սակայն իշխա-